

The Main trends of Georgian Historiography in the Era of Nationalism and the Concept of Historical Hero

ქართული ისტორიოგრაფიის ძირითადი ტენდენციები
ნაციონალიზმის ეპოქაში და ისტორიული გმირის კონცეფცია

Dodo Tchumburidze

PhD in History, Professor at Georgian University,
Chief Researcher at Tamaz Beradze Georgian Studies Institute

e-mail: dodochumburidze@yahoo.com

Tel: +995 599 96 64 19

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6286-1708>

Abstract: In the second half of the 19th century, in Georgia, which was conquered by Russia, was born a new approach to historical science and the historical past of the country. The main goal of historiographic research of this century was the struggle for the restoration of the Georgian statehood abolished by Russia, the revitalization of history and the consolidation of the Georgian nation around the national idea and history of the Georgian nation. The memory of the historical past, when the country was strong and united, should neutralize the defeatist syndrome, nihilism and collaborationist sentiments in the Georgian people, at the same time, a reaction should be given to the conscious belittlement of the historical past of Georgia by the imperial ideologists, which they did to complete assimilation of the Georgian nation.

In Georgian historical consciousness was born a new concept of a historical hero.

The Russian authorities had to see the heroism of the kings of Georgia in the past, the dignity of the Georgian state and international recognition. In the press of the national direction (newspapers: "Droeba", "Iveriya", "Tsnobis Purtseli", "Kvali" and others) letters were printed about David Aghmashenebeli, George Brtskinvale, Tsar Iraklii and other Georgian kings, who fought to preserve and strengthen the Georgian statehood to defend the ethno-historical and cultural traditions were encouraged and served as an example for the people in their struggle against foreign expansion. Of special weight was the representation of the personality of David Aghmashenebeli as an example of the restorer and strengthener of the state on the brink of destruction. Also, many places were devoted to the display of heroism and public merits of Heraklion II. This last topic was directly related to the attitude of Russia to Georgia, the lack of understanding of the empire - the use of the Treaty of St. George and the steps taken by the Georgian king for rapprochement with Russia. The article talks about the relation of Georgian historical thought to the domestic and foreign policy of King Irakli II, the vicissitudes of the struggle for the throne and the point of view of the Georgian feudal society of the XVIII century on the topic of legitimacy, the context that historians of that time considered within the framework of the theme of the king-hero.

Key words: The Era of Nationalism, the Concept of a Hero, Georgian Statehood, David Agmashenebeli, Erekle II.

დოდო ჭუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს უნივერსიტეტის პროფესორი, თამაზ ბერამის სახელობის ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი
ელ-ფოსტა: dodochumburidze@yahoo.com

ტელ: +995 599 96 64 19

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-6286-1708>

აბსტრაქტი: მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში გაჩნდა ახლებური მიდგომა ისტორიული მეცნიერებისა და ქვეყნის ისტორიული წარსულისადმი. ისტორიოგრაფიულ კვლევების ძირითადი მიზანი გახდა რუსეთის მიერ გაუქმებული ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა, ისტორიის აქტივაცია და ქართველი ერის კონსოლიდაცია ეროვნული იდეისა და ქართველი ერის ისტორიის გარშემო. იმ ისტორიული წარსულის გახსენებით, როდესაც ქვეყანა ძლიერი და ერთიანი იყო, უნდა მომხდარიყო ქართველ ერში დამარცხებულის სინდრომის, ნიჰილიზმისა და კოლაბორაციონისტული განწყობების ნიველირება, ამასთანავე, პასუხი უნდა გასცემოდა საქართველოს ისტორიული წარსულის მიზანმიმართულ დაკნინებას იმპერიული იდეოლოგიების მხრიდან, რასაც ისინი ქართველი ერის სრული ასიმილაციის მიზნით აკეთებდნენ. ქართულ ისტორიულ ცნობიერებაში წარმოიქმნა ისტორიული გმირის გმირის ახლებური კონცეფცია. რუსულ ხელისუფლებას უნდა დაენახა საქართველოს წარსულში მოღვაწე მეფეების გმირობა, ქართული სახელმწიფოებრიობის ღირსებები და საერთაშორისო ცნობადობა. ეროვნული მიმართულების პრესაში (გაზეთები: „დროება“, „ივერია“, „ცნობის ფურცელი“, „კვალი“ და სხვ.) იბეჭდებოდა წერილები დავით აღმაშენებელზე, გიორგი ბრწყინვალეზე, ერეკლე მეფეზე და სხვა ქართველ მეფეებზე, რომლებიც იბრძოდნენ ქართული სახელმწიფოებრიობის შესანარჩუნებლად და განსამტკიცებლად, ამხნევებდნენ ერს უცხოელთა ექსპანსიის წინააღმდეგ ბრძოლაში. განსაკუთრებული დატვირთვა ჰქონდა დავით აღმაშენებლის პიროვნების წარმოჩენას – როგორც განადგურების პირას მყოფი სახელმწიფოს ხელახლა აღმშენებლისა და გამამლიერებლის მაგალითს. ასევე, დიდი ადგილი ეთმობოდა ერეკლე II-ის გმირობისა და სახელმწიფო დედაქალაქის ჩვენებას. ეს უკანასკნელი თემა პირდაპირ პასუხობდა რუსეთის დამოკიდებულებას საქართველოსადმი, გეორგიევსკის ტრაქტატის არასწორად გაგება-

გამოყენებას იმპერიის მიერ და ქართველი მეფის რუსეთთან დაახლოვებისთვის გადადგმული ნაბიჯების არასწორ გაგებას.

საკვანძო სიტყვები: ნაციონალიზმის ეპოქა, გმირის კონცეფცია, ქართული სახელმწიფოებრიობა, დავით აღმაშენებელი, ერეკლე მეორე.

შესავალი: საისტორიო აზროვნება მჭიდროდ უკავშირდება ერის თვითშემეცნების, ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრიობის თემას. ქართული ისტორიოგრაფია ყოველთვის ასახავდა და ასახავს ეპოქის ძირითად ტენდენციებს, ერგება იმ იდეოლოგიურ დაკვეთას, რაც ამ ეპოქის საზოგადოებას გააჩნია; მეცნიერებად ისტორიული აზროვნების გადაქცევა, ევროპის მსგავსად, საქართველოშიც მე-18 საუკუნეში დაიწყო. მე-18 საუკუნის ისტორიოგრაფიის მთავარი მიზანი იყო იმ სულისკვეთების ჩანერგვა, რომ ქართველ ხალხს კვლავ შეეძლო გაერთიანება, ძლიერი ეროვნული სახელმწიფოს შექმნა (*ბაგრატიონი, 1983*); მე-19 საუკუნის პირველი ნახევარი ამ მხრივ განსხვავებული იყო, რადგან არათუ ერთიანი სახელმწიფოს აღდგენის იდეა, მთლიანად სახელმწიფოებრიობის იდეა გაცამტვერდა. მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარმა ამ თვალსაზრისით ახალი რეალობა შემოიტანა: ამ საუკუნის ისტორიოგრაფიული კვლევების ძირითადი მიზანი გახდა რუსეთის მიერ გაუქმებული ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა, ისტორიის აქტივაცია და ქართველი ერის კონსოლიდაცია ეროვნული იდეისა და ქართველი ერის ისტორიული წარსულის გარშემო. გარდა დამარცხებულის სინდრომის, ნიჰილიზმისა და კოლაბორაციონისტული განწყობების დამარცხებისა, პასუხი უნდა გასცემოდა საქართველოს წარსულის მიზანმიმართულ დაკნინებას იმპერიული იდეოლოგიების მხრიდან, რასაც ისინი ქართველი ერის სრული ასიმილაციის მიზნით აკეთებდნენ. „თერგდალეულობა“ იმთავითვე წინააღმდეგობრივი შინაარსის მატარებელ ტერმინად იქცა. ამ დეფინიციის კონტექსტში მოიაზრებოდა ახალი იდეოლოგიის მქონე ჯგუფი, რომელიც ლიბერალური შეხედულებებით აქტიურად დაუპირისპირდა ძველი თაობის– კონსერვატორების აზროვნებას. „საქართველოს მოამბესა“ და „ცისკარში“ დაწყებული პაექრობა ორ თაობას შორის არცთუ ისე მძაფრად და რადიკალურად, მაგრამ სადავო თემებზე საკმაოდ პრინციპულად მიმდინარეობდა. სადავო თემებად გამოიკვეთა ეროვნული იდენტობის მთავარი მარკერები, რაც იმპერიული ხელისუფლების მიერ ქართველი ერის ასიმილაციის მიზნებს დაქვემდებარებული, იდევენებოდა, ან ითრგუნებოდა. წარმოიშვა სრულიად ახალი მიდგომა ისტორიული თემებისადმი, ჩამოყალიბდა ისტორიული და მხატვრული გმირების ახალი კონცეფცია. განსაკუთრებული დატვირთვა შეიძინეს დავით აღმაშენებლის, როგორც

ახალი ძლიერი ქართული სახელმწიფოს შემქმნელისა და ერეკლე მეორის, როგორც სახელმწიფოებრიობისა და თავისუფლებისთვის მამაცი მებრძოლის სახეებმა. პირველი – ნიჰილიზმისა და კოლაბორაციონიზმის მავნე მოვლენას დაუპირისპირდა, მეორე იმ რუსულ იმპერიულ ნარატივს, თითქოსდა ქართველმა მეფეებმა – ერეკლე მეორემ და გიორგი XII-მ საქართველო საკუთარი ნებით გადასცეს რუსეთს.

წყაროების/ლიტერატურის მიმოხილვა: საკითხის სიღრმისეული შესწავლა, უპირველესად, 60-იანელთა ნაწერებით, მხატვრული და პუბლიცისტური ტექსტებით, არის შესაძლებელი. ესაა: ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის, სერგეი მესხის და სხვათა შემოქმედება. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მე-19 საუკუნის 60-80-იანი წლების ქართული პუბლიცისტიკაში განხილული თემები. ეს იყო ენის, სარწმუნოების, კულტურისა და განათლების, საქართველოს ისტორიული წარსულისა და თანამედროვეობის გააზრების პროცესი. თავად ილია წერილში – „თერგდალეულნი და ახალი თაობა“, რომელიც „ივერიაში“ დაიბეჭდა 1888 წელს, თერგდალეულების შესახებ წერდა: ეს თაობა „ჩაუკვირდა ჩვენს ცხოვრებას, აღმოაჩინა ზოგი ამისი ღირსება-ნაკლულევალება და ამით აღძრა იმ დრომდე მიძინებული საზოგადო აზრი. ვინც თვალხილული იყო და ყურთა სმენა ჰქონდა, ყველამ შეიგნო, თუ რა იყო მიზეზი ჩვენის დაქვეითებისა, რა იყო ხელჩასაჭიდებელი და საზრუნველი. ასე თუ ისე, საზოგადოებამ ცოტათი მაინც იგრძნო, რამდენად საჭიროა საკუთარი ვითარების გამორკვევა და შეგნება. ამის ნაყოფი იყო ისიც, რომ ჩვენმა მწერლობამ ხელი მიჰყო ძველის ვითარებისა და მწერლობის შესწავლასა. საზოგადოების ყურადღება და აზრი მიიპყრო იმანაც, რაიცა ამ დრომდე მივიწყებული და უკუგდებული იყო, და აი მაშინდელმა თაობამ ხელი ჩასჭიდა ამ მივიწყებულსა და საზოგადოებას მისდამი სიყვარული გაუღვიძა. გადაათვალიერეთ საუკეთესო ნაწერები იმ ძველის თაობისა და თქვენ დაინახავთ, რომ ჩვენი აზრი უსაბუთო და ქვიშაზე აშენებული არ არის. მას აქეთ თანდათანობით ძლიერდება საკუთარის წარსულისა და აწმყოს შესწავლა, რომლის მნიშვნელობას ვერავინ ვერ უარყოფს, რადგანაც ის მწერლობა უქმი და მკვდრად შობილია, რომელსაც სამირკვლად საკუთარის ვითარების შესწავლა არ დაუდვია.“ (ჭავჭავაძე 1986: 273). ნაციონალიზმის ისტორიასა და მის მოდერნისტულ გაგებას ბევრი უცხოელი მკვლევარი შეეხო. მათ შორის არის ინგლისელი მკვლევარი ენტონი სმითი. ის მე-19 საუკუნის ბოლო მესამედში ნაციონალიზმის აღორძინების გეოგრაფიასაც გვიხატავს, შეჰყავს ამ სიაში სომხეთი და არსად ახსენებს ქართველებს, ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობისა და ნაციონალიზმის აღორძინებას ქართველ ხალხში. ის არც მე-20 საუკუნის 80-იანი წლების „გლასტნოსტით“ მიღებულ შედეგს აკავშირებს საქართველოსთან, 1991 წელს

სსრკ-ს დაშლის მიზეზად ზოგად მოვლენათა შორის კავკასიის მოვლენებსაც ასახელებს, თუმცა, საქართველოს წვლილს ამ პროცესებში სრულიად არ ეხებ (სმითი: 2004).

საინტერესოა წიგნის ქართულად მთარგმნელის – პროფესორ მარიამ ჩხარტიშვილის მოსაზრებები ნაციონალიზმისა და ერების თვითგამორკვევის საკითხზე, ქართველი ერის იდენტობის პრობლემაზე, რომელზეც მას ბევრ სხვა ნაშრომთან ერთად საინტერესო თვალსაზრისი აქვს გამოხატული ენტონი სმიტის ქართული თარგმანის წინასიტყვაობაში (ჩხარტიშვილი, 2004).

ქართველთა პოლიტიკური, კულტურული და ეკონომიკური ერთობის შესახებ ბევრი უცხოელი მკვლევარიც საუბრობს, მათ შორის ამ საკითხზე სტივენ ჯონსიც მიუთითებს (ჯონსი 2007: 58, 59).

ნაციონალიზმის ჩამოყალიბებასა და მის მიერ განვლილ ეტაპებს ეხება მილოსლავ ჰროში, რაც ქართული ნაციონალიზმის მიერ განვლილ გზასაც ესადაგება (ჰროში 2007).

ჰროშის მიერ მოცემული ყველა მიმართულება ასახულია ქართველი მკვლევრებისუამრავ ნაშრომში, ამ თემაზეა საუბარი ირაკლი ჩხაიძის ნაშრომში – ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორია და ქართული ნაციონალური პროექტი („თერგდალეულები“). კონკრეტულად, დავით აღმაშენებლისა და ერეკლე მეორის, როგორც ეროვნული გმირის ახლებურ კონცეფციაზე, ნაშრომი არ არსებობს. პრესის, პოლიევექტოვ კარბელაშვილის, ნიკო ხიზანაშვილის (ურბნელის), ალექსანდრე ფრონელის და სხვათა ჯერ შეუსწავლელი ისტორიული ნაშრომების გაცნობამ დაგვარწმუნა ნაციონალიზმის კონტექსტში ისტორიული გმირის ახლებური კონცეფციის საინტერესო გააზრებაში, ქართული ისტორიოგრაფიისათვის ამ თემის დამუშავების აუცილებლობაში.

მეთოდოლოგია: ნაშრომში გამოყენებულია კონკრეტულ ისტორიულ პერიოდში მოვლენათა ურთიერთ განპირობებულობისა და ურთიერთკავშირის დადგენის პრაგმატული მეთოდოლოგია, ასევე, ისტორიულ-შედარებითი, მეცნიერული ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

დისკუსია (პირთადი ტექსტი): ის ნაციონალურ-სოციალური პროექტი, რაც 60-იანელებს ეკუთვნის, ქართული ნაციის (ქართველი ერის) და მისი ისტორიის ახლებურ გააზრებას ითხოვდა.. თერგდალეულთა წინააღმდეგობრივი მოძრაობა იმპერიის დამპყრობლურ -კოლონიური პოლიტიკის სხვადასხვა მიმართულებებისადმი, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი შინაარსითა და ფორმით გაგრძელება, საქართველოს ისტორიაში ახალ ეტაპზე გადასვლას ნიშნავდა და ამას ჰქონდა როგორც ეროვნული, ასევე საერთაშორისო კონტექსტი.

„ილიას გზის“ იდეას ის ეროვნული კონტექსტი ჰქონდა, რომ აუცილებელი გახდა წინააღმდეგობრივი მოძრაობის მშვიდობიანი მეთოდების გამოყენება: ეროვნული იდენტობის გამყარება კულტურული იდენტობით, ქართველი ხალხის ისტორიული წარსულის აქტივაციით. ის მარცხის სინდრომი, რაც რუსეთის კოლონიურ პოლიტიკასთან აჯანყებებით დაპირისპირებამ გააჩინა, უნდა შეცვლილიყო ოპტიმიზმით, ახალი კულტურული და სოციალური პროექტების განხორციელებით (სკოლების, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების, ბანკების და სხვა დაწესებულებების შექმნით), საშინაო მართვაში ავტონომიურობის მოპოვებისათვის ბრძოლით.

„ილიას გზის“ იდეის საერთაშორისო კონტექსტი – ეს იყო ევროპული ორიენტაცია, ახალი ტექნიკურ-ტექნოლოგიური მიღწევების დაუფლების აუცილებლობა განათლების გზით, ასევე, ახალი იდეებისა და იდეოლოგიების გაცნობა-გამოყენება, „შრომის ახსნა“, რევოლუციური ცვლილებების შეტანა ტრადიციად ქცეულ ცხოვრების წესში, რაც აღარ შეესაბამებოდა ახალ დროს (ამის ახსნას ცდილობს ილია თავის პუბლიცისტურ წერილებში, იმავეს აკეთებენ ნიკო ნიკოლაძე, იაკობ გოგებაშვილი, სერგეი მესხი და სხვ.).

მილოსლავ ჰროშის მიხედვით, ნაციონალიზმი ჩამოყალიბების პროცესში სამ გზას გადის: 1. კულტურული იდენტობის ჩამოყალიბება, რაც მოიცავს ენის რეფორმას, ეროვნული ისტორიის აქტივაციას და მისი როლის გაძლიერებას; 2. „პატრიოტების“ ჯგუფის მიერ შექმნილი ეროვნული იდეის საგანმანათლებლო დაწესებულებებისა და პრესის საშუალებით ხალხამდე მიტანას; 3. საზოგადოების საყოველთაო მობილიზაციას. სამივე ეს ეტაპი კლასიკურად აისახა ქართველი 60-იანელების აზროვნებასა და მოღვაწეობაში. მათ დაიწყეს ენის დაცვითა და რეფორმირებით, ეთნო-კულტურული ღირებულებების წინ წამოწევითა და ქართველ ხალხში კულტურული იდენტობის ჩამოყალიბებით, ეროვნული ისტორიის აქტივაციით. ეს იყო მათი პირველი ნაბიჯები საქართველოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ასპარეზზე. მეორე ნაბიჯი ახალი ჟურნალ-გაზეთების („საქართველოს მოამბე“, „დროება“, „ივერია“, ცნობის ფურცელი“ და სხვ) და საგანმანათლებლო დაწესებულებების (წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზ-ბა და მისი განათლების კერები) დაარსება და მათი საშუალებით ეროვნული იდეების ხალხამდე მიტანა იყო.

მესამე ნაბიჯი – საზოგადოების საყოველთაო მობილიზაცია და დარაზმვა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეის გარშემო ხდებოდა იმ წინააღმდეგობრივი სულისკვეთებით, რასაც ისინი უპირისპირებდნენ რუსი მოხელეების ანტიქართულ ქმედებებს საქართველოში, ან, რა თვალსაზრისსაც გამოხატავდნენ რუსეთის სახელმწიფო ორგანოებში(სახელმწიფო საბჭო, სათათბირო).

მხატვრულ და პუბლიცისტურ ტექსტებში გაჩნდა გმირის ახლებური კონცეფცია, წარსულის ახლებურად გააზრება: რეალური თუ გამოგონილი ისტორიული პერსონაჟები, უნდა მორგებოდნენ იმ ახალ მოდელს, რასაც ნაციონალიზმის ეპოქა და ილია ჭავჭავაძის ეროვნული გზა გულისხმობდა ისტორიასთან მიმართებაში.

მწერალთა ტექსტებში (ილიას პუბლიცისტური და მხატვრული ტექსტები, აკაკის „თორნიკე ერისთავი“, „ბაში აჩუკი“, „თამარ ცბიერი“ და სხვ.,) ისტორიულმა თემატიკამ გამორჩეული ადგილი დაიჭირა. ერთ–ერთ წერილში ილია წერს: „ისტორია ის დიდებული ტაძარია, სადაც ერის ერთიან სულს უწირავს, სადაც თავის დიდებულ და დიდბუნებოვან კაცთა უწმინდესნი ხატნი აღუმართავს და მათზე, ვით საშვილიშვილო ანდერძი, დიდთა საქმეთა მოთხრობანი წარუწერია. ერი, რომელსაც ახსოვს ეს თავისი ერთიანი სულის წირვა, თავისი დიდბუნებოვანნი კაცნი, დიდთა საქმეთა ამბავნი, კეთდება, მხნევდება, გულოვანდება და თავმოწონებულია ყველგან, ჭირსა თუ ლხინში. ამ ღირსებათა პატრონი ერი არ დაუვარდება, არ დაუმაბუნდება არავითარ ზედმოსულ უბედურებასა და განსაცდელს. იგი გულგაუტეხელად იბრძვის და იღვწის, თავისი მამა–პაპის მაგალითითა და ანდერძით გამხნეებული“ (ჭავჭავაძე, 1984: 611).

ამ ნიშნით ქმნიდა ილია გმირთა სახეებს, გამონაგონსა თუ ისტორიულს, მაგალითად, ერის გულისთქმას გამოხატავდა მისი მხატვრული გმირი (გამონაგონი) ლელთ ლუნია.

აკაკი წერეთელმაც, მისი თაობის სხვა მწერალთა მსგავსად, განსაკუთრებული დატვირთვა მისცა ისტორიულ თემატიკას, იგი თავისი შემოქმედებითი მიზანდასახულების განხორციელებისათვის მოხერხებულად გამოიყენა. პოეტი წარსულის გამორჩეულ მომენტებს არ ტოვებდა უყურადღებოდ და მათ ხან მხატვრული, ხანაც პუბლიცისტური მსჯელობის საგნად აქცევდა. მის შემოქმედებით ინტერესში მოხვდა კოლხეთის მეფის ასულის – მედეას, გიორგი სააკაძის, თეიმურაზ კახთა მეფის, კახეთის აჯანყების მონაწილე გმირების – შალვა და ელიზბარ ქსნის ერისთავების, ბიძინა ჩოლოყაშვილის, ერეკლე მეორის და სხვათა ისტორიული სახეები. პოეტმა სცადა მათი მხატვრული ტიპების შექმნა, ზოგ შემთხვევაში კი პუბლიცისტური ტექსტებით გამოხატა საკუთარი დამოკიდებულება ამ ადამიანთა ეროვნულ–საზოგადოებრივი ღვაწლის მიმართ. მართალია, აკაკის ზოგიერთი შეხედულება მის თანამედროვეებშიდაც კამათს იწვევდა, მაგრამ დღევანდელი გადასახედიდან, ბევრმა მისმა თვალსაზრისმა შეინარჩუნა აქტუალობა, ბევრი პრობლემა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში კვლავაც საკამათო თემად დარჩა. პოეტის ყველა შეხედულება გულწრფელი პატრიოტიზმის გამოხატვა იყო, მისი ყველა ნააზრევი, მეცნიერულად მისაღები თუ მიუღებელი, საინტერესოა, რადგან დიდი ქართველი პოეტისა და მოღვაწის სულიერი პორტრეტი, ამ ნააზრევის გარეშე, ვფიქრობ, სრული ვერ იქნება.

ცნობილია, რომ აკაკი აკრიტიკებდა და მტრების მიერ ქვეყნის აწიოკებაში ადანაშაულებდა კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველს, ეროვნულ გმირად და დიდ პატრიოტად მიიჩნევდა გიორგი სააკაძეს, აქებდა და ადიდებდა რუს მოხელეს – მიხეილ ვორონცოვს, რაშიც არც ზოგი მისი თანამედროვე მოღვაწე ეთანხმებოდა. აკაკის შეხედულება, რეალურისაგან რაც არ უნდა განსხვავებული იყოს, მის პატრიოტიზმსა და გულწრფელობაში ეჭვს ვერავინ შეიტანს. პოეტის ყველა თვალსაზრისს ჰქონდა მყარი არგუმენტაცია და მხოლოდ მის ეროვნულ სულისკვეთებას გამოხატავდა.

„თორნიკე ერისთავში“ ისტორიულ ფონზე ნათლად იკვეთება ქართველების სამხედრო ნიჭი და შეუდარებელი ბრძოლისუნარიანობა, მათი გამორჩეული საბრძოლო სტრატეგია და ტაქტიკა, ჰუმანურობა და მიმტევებლობის უნარი. ამ აზრს დიდი მხატვრული დამაჯერებლობით განამტკიცებს პოეტი მის მიერ გამოგონილი გმირებით –ჯავშანიძის, გამრეკელის, ორბელიძისა და ლომკაც სავარსამიძის ქმედებებით, თუმცა, ჩვენი ქვეყნის ისტორია სავსეა ამგვარი გმირებითა და ისინიც ბუნებრივად ისე ჩანან, როგორც ნამდვილი, ისტორიულად არსებული ქართველი გმირები.

პოეტმა მკითხველზე უფრო ძლიერი მხატვრული ზემოქმედების მოსახდენად ნაწარმოებში შემოიტანა გაბრიელ-სალოსის, ივერიის ღვთისმშობლის ხატის (პორტაიტის) ამბავი, რომელიც თავისთავად მართლმადიდებელი ქრისტიანი ერისთვის დიდი სასწაული და უფალთან ერთიანობის სიმბოლოა. პოემაში ამ სასწაულის ახლებურ განცდას აძლიერებს დააგვირგვინებს – ღვთისმშობლისადმი ლოცვა. ეს ფინალი, პოემის შესავალთან, რომელიც გენიალურ უვერტიურად აღიქმება, პოემაში გაბნეული ბუნების სურათების აღწერის, მიჯაჭვულ ამირანზე შექმნილი ლაშქრული სიმღერის ფონზე, ანუ სიმბოლურად მტრის მიერ დამონებულ საქართველოზე, რომელიც აუცილებლად „თავს აიწყვეტს“, კიდევ უფრო მაღლა სწევს მკითხველის ემოციურ განწყობილებას და პოეტის მხატვრული ოსტატობის კულმინაციის შთაბეჭდილებას ქმნის.

ისტორიულმა თემატიკამ მოიცვა ეროვნულ-დემოკრატიული პრესა, მისი ავტორები, მიუცხედავად იმისა, რომ ისინი არ ყოფილან პროფესიონალი ისტორიკოსები, მთელი ჩაღრმავებითა და სერიოზულობით ეკიდებოდნენ ისტორიული ხასიათის კვლევებს და მათში ეროვნული იდეალების განხორციელებისთვის საჭირო აზრს დებდნენ. ასეთები იყვნენ „ივერიისა“ „დროების“, „მოამბისა“ და სხვა გამოცემების ისტორიულ სტატიათა ავტორების – ალექსანდრე ფრონელის, ნიკო ხიზანაშვილის, პოლიევქტოს კარბელაშვილის და სხვათა სულისკვეთება.

განსაკუთრებული დატვირთვა ჰქონდა დავით აღმაშენებლის პიროვნების წარმოჩენას – როგორც განადგურების პირას მყოფი სახელმწიფოს ხელახლა აღმშენებლისადაგამაძლიერებლის მაგალითს. თუ კონსერვატორი „მამების ჯგუფი“ თამარს მიიჩნევდნენ საქართველოს სახელოვანი წარსულის

ერთადერთ სიმბოლოდ, “შვილებმა“ ეს მისია დავით აღმაშენებელზე გადმოიტანეს. ამ მხრივ საინტერესოა 60-იანელთა თაობის ერთ-ერთი საინტერესო ისტორიკოსის – ნიკო ხიზანაშვილის (ურბნელის) თხზულება – „მეფე დავით აღმაშენებელი და მისი დრო“; მანვე წამოსწია წინ იმავე ნიშნით, რითაც აღმაშენებელი, მეფე გიორგი ბრწყინვალე. თხზულებაში – „გიორგი ბრწყინვალე, მეფე საქართველოსი“ ის ქართულ საზოგადოებაში არსებულ ნიჰილიზმს გიორგი ბრწყინვალეს საუკეთესო მოღვაწეობის მაგალითით უპირისპირდება.

ასევე, დიდი ადგილი ეთმობოდა ერეკლე II-ის გმირობისა და სახელმწიფო ღვაწლის ჩვენებას. ეს საკითხი დააყენა და მეცნიერულად დაასაბუთა პოლიევქტოს კარბელაშვილმა. ეს უკანასკნელი თემა პირდაპირ პასუხობდა რუსეთის დამოკიდებულებას საქართველოსადმი, გეორგიევსკის ტრაქტატის არასწორად გაგება-გამოყენებას იმპერიის მიერ და ქართველი მეფის რუსეთთან დაახლოვებისთვის გადადგმული ნაბიჯების არასწორ გაგებას.

ქართულ პრესაში გამოქვეყნებულ სტატიებში საუბარი იყო ქართული საზოგადოების დამოკიდებულებაზე ერეკლეს საშინაო და საგარეო პოლიტიკისადმი, ტახტისათვის ბრძოლის პერიპეტიებსა და ლეგიტიმურობის თემაზე, სტატიები გამოხატავდნენ მე-18 საუკუნის საქართველოს ფეოდალური საზოგადოების თვალსაზრისსაც, იმ კონტექსტს, რასაც ამდროინდელი ისტორიკოსები მეფე-გმირის თემის ქვეშ მოიაზრებდნენ. ერეკლე მეორეს „ივერიის“ და სხვა დემოკრატიული მიმართულების გაზეთები დადებით ჭრილში განიხილავდნენ. თუმცა, „კავკაზი“ არ ცნობდა ქართლის ბაგრატიონთა ლეგიტიმურ უფლებებს. მიუხედავად სასტიკი შურისძიებისა, რაც ერეკლემ გამოიჩინა პაატა ბატონიშვილის, ვახტანგ VI-ის უკანონო ვაჟისა და მისი თანამზრახველების მიმართ 1765 წლის გამოსვლის გამო, ქართული პრესა მეფის მოწინააღმდეგეებს აკრიტიკებდა და მეფეს ხოტბას ასხამდა.

სამაგიეროდ, ქართულ პრესაში მოღალატე რუსი გენერლები დაუფარავად იყვნენ გაკრიტიკებულნი. პოლიევქტოს კარბელაშვილის ერთ-ერთი ვრცელი ნარკვევი შეეხებოდა რუსი გენერალ-მაიორის– გოტლიბ ტოტლებენისა და მისი თანმხლები, რუსეთის არმიაში მომსახურე გარუსებული ქართველი მაღალჩინოსნების მიერ ერეკლე მეორის წინააღმდეგ მოწყობილ შეთქმულებას.

სანამ კარბელაშვილის (ცხვილოელის) ეს ნარკვევი გამოქვეყნდებოდა გაზეთ „ივერიაში“, ილია ჭავჭავაძეს მოუხდა აზრის გამოთქმა ტოტლებენზე, „ქვათა ღაღადში“. ილიამ მკითხველს ტოტლებენის ცხოვრება და რუსეთისადმი შვიდწლიან ომში ღალატი, იმპერატორ ეკატერინესგან მისი დასჯა გაახსენა და პასუხი ასე გასცა ქართველთა სომეხ კრიტიკოსს: „ეს, რუსთა ოფიციალური დოკუმენტებით სამაგელი კაცი, ეს უსირცხვილო ადამიანი, მექრთამე, მყვლეფავი, ორგული, ცრუ და მახეზლარი იმოწმა ბატონმა ეზოვმა რომ

ქართველების სახელი ხელახლად ლაფში ამოავლოს, აი, ტოტლებენი რასა სწერს ქართველებზედაო.” (ჭავჭავაძე, 1984: 766-767).

ილიამ ნათლად დაინახა, რომ ტოტლებენის ღალატი ერეკლე მეფისადმი ერთი ახირებული გენერლის საქციელი კი არა, თავად იმპერიის დამოკიდებულების ამსახველი ქმედება იყო, მაგრამ ამას მაშინ ხმამაღლა ვერავინ იტყოდა, მათ შორის ვერც ილია ჭავჭავაძე. ამიტომ თემა კიდევ უფრო უნდა გაშლილიყო და დაკონკრეტებულიყო. ეს გააკეთა პ. ცხვილოელის სტატიამ – „გენერალ-მაიორი გოტლიბე გენრიხის ძე გრაფი ტოტლებენი და ირაკლი მეფე“ („ივერია“, 1891, №11). სტატია საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც XIX საუკუნის II ნახევარში, ქართულმა ეროვნულ-განმათავისუფლებელმა იდეოლოგიამ ისტორიის კუთხით მძაფრად შეუტია რუსეთის იმპერიულ პოლიტიკას საქართველოს წინააღმდეგ და წინ წამოსწია მსგავსი ისტორიული ფაქტები. პ. კარბელაშვილმა ერეკლეს შესახებ რამდენიმე სხვა სტატიაც გამოაქვეყნა. 1765 წლის შეთქმულების შესახებ „მომამბეში“ („მომამბე“ 1896, №1), ასევე „მომამბეში“ „ერეკლე მეფე და ალექსანდრე ამილახვარი“, „მადანჩა და ერეკლე მეფე“ („საქართველო“, 1916, №№123-124), „ერეკლე მეფე და განაპირა პატარა ერები“, („საქართველო“, 1917, №13.), „რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის შედეგები“, რომელიც მონოგრაფიად ჰქონდა ჩაფიქრებული, თუმცა ჩვენამდე ფრაგმენტებია მოღწეული (სცსა, 1461, აღწ.1, საქმე საქმე 29, ფურც.10.).

ერეკლეს სახელმწიფოებრივ ცნობიერებასა და ღვაწლს ეხებოდა კარბელაშვილის სხვა სტატიებიც, მაგალითად: „ერეკლე მეფე, როგორც თავისი სამეფოს აღმაშენებელი, მისი ეკონომიური წარმატების მონატრე და მზრუნველი“, რომელიც ილია ჭავჭავაძის გაზეთმა „ივერია“ გამოაქვეყნა („ივერია“ 1891წ. № 131). ამავე კონტექსტით „ივერიაში“ კარბელაშვილის მიერ გამოქვეყნდა ერეკლე მეორის წერილები და სიგელები („ივერია“ 1890, 1902, 1903).

ქართული სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხული პოლიევექტოს კარბელაშვილის ერეკლესადმი ამგვარი დამოკიდებულება, მისი ნიჭისა და ავტორიტეტის ქება იგივე ქართული სახელმწიფოებრიობის დაფასებასა და მისი დიდი როლის ჩვენებას წარმოადგენდა. მის პუბლიკაციებში საქართველოს სამეფო კარი მისი ხალხისა და ქვეყნის ერთგულ დამცველად წარმოდგებოდა, არადა, რუსული იდეოლოგია საპირისპიროს ამტკიცებდა: როგორ გადასცა საკუთარი ქვეყანა და ხალხი საქართველოს სამეფო კარმა რუსეთს.

როგორც მკვლევარი ირაკლი ჩხაიძე წერს, იმპერიის რეაქციული პოლიტიკის და შეზღუდვების შედეგად, ნაციონალიზმის გამოვლინების არეალი საქართველოში მნიშვნელოვნად შეიზღუდა. ამის გამო იგი, ზოგჯერ, სიმბოლურ აქტებში გამოიხატებოდა. ასეთი სიმბოლური გამოხატვის ადგილად უნდა მივიჩნიოთ ქართული თეატრი, სადაც უდიდესი

წარმატებით იდგმებოდა პატრიოტულ თემაზე შექმნილი სპექტაკლები (“სამშობლო”, აკაკი წერეთლის “პატარა კახი” და სხვა.), ცნობილ მოღვაწეთა დაკრძალვების სახალხო ხასიათი. მაგალითად, ალექსანდრე ბატონიშვილის ვაჟის, ერეკლე ბაგრატიონის გარდაცვალება 1882 წელს, თბილისში. მის დაკრძალვაზე მცხეთაში უამრავმა ადამიანმა მოიყარა თავი, ხოლო დაკრძალვის წინ ცხედრის საიდუმლო მეფედ კურთხევაც კი გამართეს. გარდა ამისა, ნაციონალიზმის გამოვლინების სიმბოლურ აქტებად უნდა განვიხილოთ კრწანისის ბრძოლისა და ერეკლე II-ის გარდაცვალებიდან 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი ხალხმრავალი ღონისძიებები. (ჩხაიძე 2004:50-51).

„ივერიამ“, რომელიც ერეკლეს განადიდებდა, ვერ აიტანა მისი გარდაცვალებიდან 100 წლის საიუბილეო ზეიმისადმი ოფიციალური ხელისუფლების გულგრილი დამოკიდებულება: „რით გადაუხადა ესეთი ღვაწლი ტფილისმა მართლა-და მისთვის ღვაწლითმოსილ მეფეს იმ დღეს, როცა ქართველობამ მისდა საოხად და სახსენებლად წირვა-ლოცვა გადაიხადა?, – კითხულობდა გაზეთის რედაქტორი, – მით, რომ ტფილისის საბჭომ და გამგეობამ არც კი იკადრაწირვასა და პანაშვიდზედ დასწრებოდა. თუ მთელი კრებული საბჭოსი და გამგეობისა მეტის-მეტი პატივი იქნებოდა, მათის გაკადნიერებული აღმატებულობის ფიქრით, ერთი ორი წევრი მაინც გამოეგზავნათ!.. ვთქვათ არც ეს იკადრეს და არდაიმდაბლეს აღვირაშვებული თავი, თვით ქალაქის მოურავის მოადგილემ რატომ არ დაინახა საჭიროდ, რომ ამისთანა დღეს პატივი ეცა ქართველებისთვის და მობრძანებულიყო ეკლესიაში! რას შეუფრთხა? ნუთუ მომავლინებელთა თვისთა? მოვლინებულმა არ უღალატა განა თვისთა მომავლინებელთა და მათის უმართებულობის წინაშე დაივიწყა მოვალეობა ქალაქის მოურავის თანამდებობისა!...“ (ჭავჭავაძე 1984:682).

დასკვნა:

- ისტორიული აზრი ეპოქის ინტერესების გამომხატველი და ხელისუფლების იდეოლოგიური იარაღია, იგი მტკიცედ უკავშირდება ერის თვითშემეცნების, ეროვნული იდენტობისა და სახელმწიფოებრიობის თემას;
- მე-19 ს-ის 60-იანი წლებიდან ისტორიოგრაფიული კვლევების ძირითადი მიზანი გახდა რუსეთის მიერ გაუქმებული ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის ბრძოლა, ისტორიის აქტივაცია და ქართველი ერის კონსოლიდაცია ეროვნული იდეისა და ქართველი ერის ისტორიული წარსულის გარშემო.
- ქართულმა საისტორიო აზრმა შეიძინა როგორც ეროვნული, ასევე საერთაშორისო კონტექსტი;

- მხატვრულ და პუბლიცისტურ ტექსტებში გაჩნდა გმირის ახლებური კონცეფცია, წარსულის ახლებურად გააზრება: რეალური თუ გამოგონილი ისტორიული პერსონაჟები უნდა მორგებოდნენ იმ ახალ მოდელს, რასაც ნაციონალიზმის ეპოქა და ილია ჭავჭავაძის ეროვნული გზა გულისხმობდა ისტორიასთან მიმართებაში.

- ისტორიულმა თემატიკამ მოიცვა ეროვნულ-დემოკრატიული პრესა, მისი ავტორები, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი არ ყოფილან პროფესიონალი ისტორიკოსები, მთელი ჩაღრმავებითა და სერიოზულობით ეკიდებოდნენ ისტორიული ხასიათის კვლევებს და მათში ეროვნული იდეალების განხორციელებისთვის საჭირო აზრს დებდნენ.

- გამორჩეული ფუნქცია დაეკისრა დავით აღმაშენებელს და ერეკლე მეორეს; ერთს ქართული სახელმწიფოებრიობის განახლებისა და აღორძინების გამო, მეორეს თავისუფლებისათვის დაუღალავი ბრძოლისა და იმ რუსული ნარატივის საწინააღმდეგოდ, თითქოს საქართველო და ქართველი ხალხი ერეკლემ და მისმა მემკვიდრემ ნებაყოფლობით უანდერძა რუსეთს.

გამოყენებული წყაროები და სამეცნიერო ლიტერატურა:

1. ბაგრატიონი, 1983: – თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლელა მიქიაშვილმა - საქართველოს ისტორიის წყაროები 33 - ქართული საისტორიო მწერლობის ძეგლები IV - თბილისი - 1983;

2. „ივერია“, 1891, №11: – 3. ცხვილოელი (პოლიევქტოს კარბელაშვილი), გენერალ-მაიორი გოტლიბე გენრიხის ძე გრაფი ტოტლებენი და ირაკლი მეფე“, გაზეთი „ივერია“, 1891 წელი, №11;

3. „ივერია“, 1891 წ. № 131: – პოლიევქტოს კარბელაშვილი, „ერეკლე მეფე, როგორც თავისი სამეფოს აღმაშენებელი, მისი ეკონომიური წარმატების მონატრე და მზრუნველი“, „ივერია“, 1891 წ. № 131.

4. „ივერია“ 1890, 1902, 1903: – პოლიევქტოს კარბელაშვილი, მეფე ერეკლეს წერილები, გაზეთი „ივერია“, 1890, №№232 – 236, 249, გაზეთი „ივერია“, 1902 წელი, №№18, 54, 55, 101; „ივერია“ 1903, №№26ტ, 28, 31, 65, 69, 73, 104, 108, 110, 112, 115, 118, 120, 121, 127, 131.

5. „საქართველო“, 1916, №№123-124: – პოლიევქტოს კარბელაშვილი, „მადანჩა და ერეკლე მეფე“, გაზეთი „საქართველო“, 1916, №№123-124.

6. სმიტი, 2004: – ენტონი დ. სმიტი, „ნაციონალიზმი, თეორია , იდეოლოგია, ისტორია“, თბილისი, 2004.

7. სცსა, 1461, აღწ.1, საქმე29, ფურც.10 – საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, პოლიევექტოს კარბელაშვილის პირადი ფონდი №1461, აღწერა 1, საქმე 29, ფურც. 10.

8. ჩხაიძე, 2004: – ირაკლი ჩხაიძე, ნაციონალიზმის მოდერნისტული თეორია და ქართული ნაციონალური პროექტი („თერგდალეულები“), თბილისი, 2009.

9. ჩხარტიშვილი, 2004: – მარიამ ჩხარტიშვილი, შესავალი ენტონი დ. სმიტის წიგნისა – „ნაციონალიზმი, თეორია, იდეოლოგია, ისტორია“, თბილისი, 2004.

10. ჭავჭავაძე, 1986: – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, თბილისი, 1986.

11. ჭავჭავაძე, 1984: – ილია ჭავჭავაძე, ერი და ისტორია (დიმიტრი ბაქრაძის ნაშრომის გამო საქართველოს ისტორიაზე), თხზულებანი, ერთტომეული, შეადგინა მურმან ლებანიძემ, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1984.

12. ჭავჭავაძე, 1984: – ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ერთტომეული, შეადგინა მურმან ლებანიძემ, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1984.

13. ჭავჭავაძე, 1984: – ასი წლის თავი ერეკლე მეფის გარდაცვალებიდან, თხზულებანი, ერთტომეული, შეადგინა მურმან ლებანიძემ, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1984.

14. ჯონსი, 2007: – ჯონსი, ფ. ს. სოციალიზმი ქართულ ფერებში, სოციალ დემოკრატიის ევროპული გზა 1883-1917. თბილისი 2007.

15. ჰროში, 2007: – Hroch, M. `National Romanticism~ Diskourses of Collective Identity in Central and Souteast Europe(1770-1945); Volume Two: Naciona Romanticism – The formation of National Movements, GEU PRESS, Budapest, New York, 2007.